

СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО КОСМІЧНОГО ПРАВА: СПІРНІ ПИТАННЯ ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Алла Олександрівна ГОРДЕЮК,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Владислав Ігорович ГЛУШЕНКО,

*слухач магістратури Національного аерокосмічного
ун-ту ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Космічна діяльність на сьогодні є сферою з найвищим інноваційним потенціалом, а також одним з із пріоритетних напрямків міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва. Це співробітництво здійснюється суб'єктами міжнародної космічної діяльності, які відповідно є суб'єктами міжнародного космічного права. Дослідження правового статусу відповідних суб'єктів є важливим питанням, тому що саме вони визначають основні завдання, цілі, динаміку та перспективи розвитку зазначеної галузі.

Під суб'єктами міжнародного космічного права розуміються учасники міжнародно-правових відносин з приводу діяльності в космічному просторі або використання космічних технологій. Серед відповідних учасників слід, в першу чергу, визначити держави та міжнародні організації. Деякі фахівці до суб'єктів правовідносин у космічній галузі відносять космонавтів, юридичні особи різних видів та навіть людство. У зазначеному переліку фахівці виділяють: первинних суб'єктів; вторинних суб'єктів; додаткових суб'єктів.

Відповідно до Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (так званого Договору про космос) (далі – Договір про космос) до первинних суб'єктів держави, які здійснюють космічну діяльність, зокрема, нормотворчу діяльність у космічній сфері відносять держави. Цей договір був прийнятий Організацією об'єднаних націй у 1967 році. Цей «Договір про космос» вважається пріоритетним договором, який регулює космічні дослідження та визнається кодифікацією норм міжнародного звичаєвого права результатом якої є визначення основних засад космічної діяльності [1].

Отже, основними (головними або первинними) суб'єктами міжнародного космічного права є держави, оскільки саме вони здійснюють основний обсяг космічної діяльності та забезпечують нормативну базу для правової регламентації цієї діяльності. Одним із основних принципів космічної діяльності є принцип транспарентності для дослідження і використання космічного простору всіма державами без будь-якої дискримінації на основі рівності і згідно з міжнародним правом, при вільному доступі у всі райони небесних тіл. Ще у 1961 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних націй прийняла Резолюцію «Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях» та закріпила у цьому документі два основоположних принципи космічного права: міжнародне право, в тому числі Статут ООН, застосову-

ються до космічного простору; космічний простір і небесні тіла можуть вільно досліджуватись і використовуватись усіма державами відповідно до норм міжнародного права і не підлягають присвоєнню будь-якої з них. В 1963 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Декларацію правових принципів, регулюючих діяльність держав з дослідження і використанню космічного простору. Наступним етапом у розвитку міжнародного космічного права було прийняття зазначеного вище Договору про космос від 1967 р. Таким чином, міжнародним законодавством було встановлено, що керівним нормативним положенням щодо засвоєння космосу є визначення про те, що космічний простір визнається інтернаціональною спільною територією за межами національної юрисдикції окремих держав. Так, відповідно до статті 11, що міститься у Договорі про космос зазначено наступне: «космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягають національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами» [1; 2; 3].

Однак слід зазначити, що на сьогодні далеко не всі держави світу займаються космічною діяльністю, а тільки високорозвинені (тобто з високим рівнем соціально-економічним розвитку), такі як Сполучені штати Америки; Канада; Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії тощо. У більшості «космічних» держав їх функції як суб'єктів міжнародного космічного права здійснюють спеціально створені державні органи. Вони виконують функції ліцензування космічної діяльності, реєстрації об'єктів, що запускаються у космос, організації, нагляду, контролю за здійсненням відповідної діяльності на території певної держави. Зокрема, у США космічною діяльністю займається достатньо відома всьому світу структура «Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору США» (NASA), яке є національним агентством уряду США, засноване 1958 року для досліджень у галузі аеронавтики й космічних польотів.

Вторинними, похідними суб'єктами міжнародного космічного права вважаються створені державами міжнародні міждержавні організації, зокрема Міжнародна організація супутникового зв'язку (ІНТЕЛСАТ), Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ), Європейське космічне агентство (ЄКА), Арабська організація супутникового зв'язку (АРАБСАТ) тощо. Зокрема Європейське космічне агентство (ЄКА або European Space Agency) – це міжнародна організація, що займається здійсненням спільних космічних досліджень, а також практичним використанням штучних супутників. Заснована організація 30 травня 1975 року. Членами організації є 17 європейських країн, 15 країн Європейського союзу (Австрія, Бельгія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина та інші), а також 2 країни, які перебувають поза межами юрисдикції ЄС – Швейцарія та Велика Британія. Міжнародні організації визнаються саме вторинними суб'єктами (похідними), тому що створюються державами для виконання певного завдання, вони не встановлюють правил, тобто не займаються нормотворчою діяльністю, але при цьому виступають основною інституціональною формою співробітництва держав як організатор міжнародного спілкування у відповідній сфері.

У космічній діяльності можуть приймати участь певні суб'єкти, які позиціонують як додаткові. У якості прикладу можна зазначити американську не-

урядову організацію – Space Exploration Holdings, LLC. Організація має відповідну ліцензію від урядових органів США на здійснення діяльності у космічному просторі. У 2015 році компанія запустила новий та абсолютно безпрецедентний проект, який має назву Starlink. Це проект американської компанії SpaceX щодо розробки високопродуктивної супутникової платформи для виготовлення супутників зв'язку та запусків великої їх кількості у космос. Утворена таким чином нова система зв'язку зможе надавати доступ до широкому Інтернету у віддалених від комунікацій місцях. Тобто йдеться про те, що юридичні особи також можуть розглядатися як додаткові суб'єкти космічної діяльності у зв'язку з процесами її комерціалізації. Але важливо розуміти, що договори, які укладаються між певними корпораціями та державами не є міжнародними договорами, вони мають цивільно-правовий характер.

З приводу визначення правового статусу таких учасників космічних відносин як неурядова організація або юридична особа, слід зробити важливий акцент на тому, що держава, резидентом якої є певна юридична особа або якщо йдеться про створення у державі спеціальної організації, яка здійснює діяльність у космічному просторі, несе повну відповідальність за неї перед світовою спільнотою, адже, відповідно до статті VI Договору про космос: «Держави-учасниці Договору несуть міжнародну відповідальність за національну діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, незалежно від того, провадиться вона урядовими органами чи неурядовими юридичними особами, і за забезпеченням того, щоб національна діяльність провадилася згідно з положеннями, що містяться в Договорі. Діяльність неурядових юридичних осіб у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, має провадитися з дозволу і під постійним спостереженням відповідної держави - учасниці Договору» [1]. Таким чином, у межах цивільно-правових відносин юридичні особи є самостійними суб'єктами, але у міжнародних космічних відносинах вони підконтрольні основному суб'єкту міжнародного права, тобто державі.

Суб'єктами міжнародного космічного права також пропонують визнавати фізичних осіб, маючи на увазі насамперед космонавтів. Мотивується така позиція посиланням на ст. V Договору про космос 1967 р., де вжито вислів «посланець людства в космос», однак це не означає визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного космічного права, однак у ст. VIII цього ж договору прописано, що держава, яка запускає об'єкт з екіпажем у космос, зберігає юрисдикційний контроль над ними, тобто представник екіпажу (космонавт) позиціонується як громадянин цієї держави і не є самостійним суб'єктом. Космонавт є особою, яка виконує польоти на благо всього людства, тому до нього й застосовується такий пафосний номінал (посланець людства у космос). А враховуючи той факт, що космонавти приймають безпосередню участь у космічних польотах на перший погляд ми можемо їх назвати безпосередніми учасниками космічних відносин, тобто їх суб'єктами, а відповідно і суб'єктами космічного права. Але з другого боку, суб'єктами відносин є такі їх учасники, які є самостійними в цих відносинах (такі, що самостійно реалізують права та мають відповідні обов'язки). Космонавт в зазначених відносинах не є самостійним суб'єктом, він, відповідно до норми Договору про космос є представником держави і його правовий статус – це статус громадянина певної держави [1].

Також існує ідея розглядання всього людства як суб'єкту міжнародного космічного права, але таку позицію складно вважати науково обґрунтованою, оскільки не можливо визначити правосуб'єктність цієї категорії учасника відповідних відносин (тобто як носія певних прав та обов'язків в межах міжнародної космічної діяльності).

Отже, підсумовуючи вище наведений аналіз правового статусу певних учасників космічних відносин, враховуючи той факт, що ці відносини є саме міжнародними, а також керуючись нормами Договору про космос (який є основним міжнародним нормативним актом у сфері космічної діяльності), можна зробити висновок про те що, самостійними суб'єктами зазначених відносин, а відповідно суб'єктами космічного права, можна визначити держави та міжнародні організації, але останні є підконтрольними державам, виконуючи свої завдання (тобто вони мають відносну самостійність як суб'єкти). Держави пріоритетна впливають на космічну діяльність за всіма її напрямками, здійснюючу нормотворчу діяльність як на національному так і на міжнародному рівні у космічній галузі. Щодо неурядових організацій, юридичних осіб, фізичних осіб, яких розглядають у якості суб'єктів міжнародних відносин, то на наш погляд, вони не можуть мати правовий статус самостійних суб'єктів космічного права, навіть додаткових, оскільки підконтрольні у виконанні своїх функцій певній державі, але виконуючи свої функції в космічній сфері, вони мають керуватися основним постулатом: «принести користь людству».

Список використаних джерел:

1. Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01. 1967 р. URL.<https://unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intuooouterspacetreaty.html>
2. Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1961 р. № 1721 (XVI). URL.<https://www.books.google.com.ua/books?isbn=5041136548>
3. Декларація правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 13 грудня 1963 р. URL.https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/995_a31#Text.